

Gergely Anna

*Lakos Alfréd (1870–1961):
„a zsidóság Rembrandtja”*

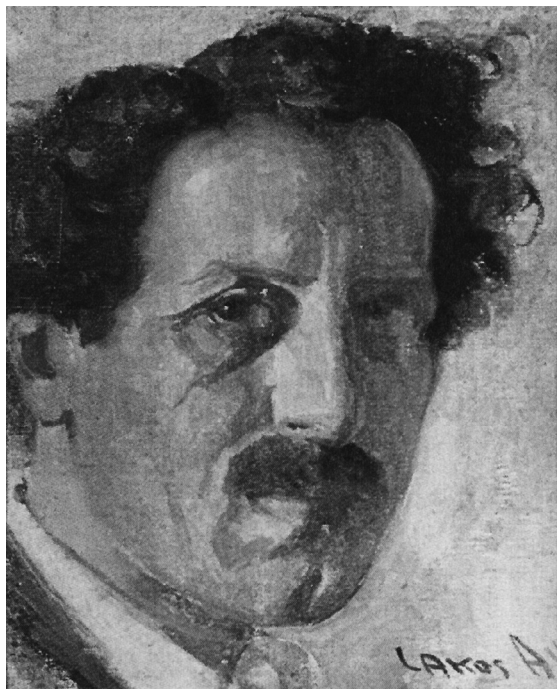
Ecsetvonások egy elfeledett székesfehérvári festőművész pályaképehez¹

GYERMEKÉVEK, IFJÚSÁG,
PÁLYAKEZDÉS

Az anyakönyvi bejegyzések szerint² Levi (!) Adolf (1826–1893) és Hoffmann Betti (1839–1887) fia, Lewi (!) Alfréd 1870. október 20-án született Székesfehérvárott. A Levi/Lewi családnevet 1884-ben magyarosította a család Lakosra.³ Az életéről nem szívesen nyilatkozó, zárkózott művész egy 1954-ben vele készült interjúban elmondta, hogy atyja szerény jövedelmű ügynök volt, korán megözvegyült. Új családot alapított, és a két asszonytól 12 gyermeke született, ebből 11 fiú volt. A szülői ház meghitt, mélyen vallásos, bensőséges légköre meghatározta Lakos Alfréd emberi és művészi habitusát. Legelső zsidó tárgyú festményére visszaemlékezve az alábbiakat írta 1922-ben a Múlt és Jövő című zsidó kulturális folyóirat hasábjain: „a székesfehérvári szülői házban látott tiszta zsidó emlékekkel, amelyekből egész életemen át meríthetnék, gyönyörű zsidó tárgyú kompozíciókat” festhetnék.⁴

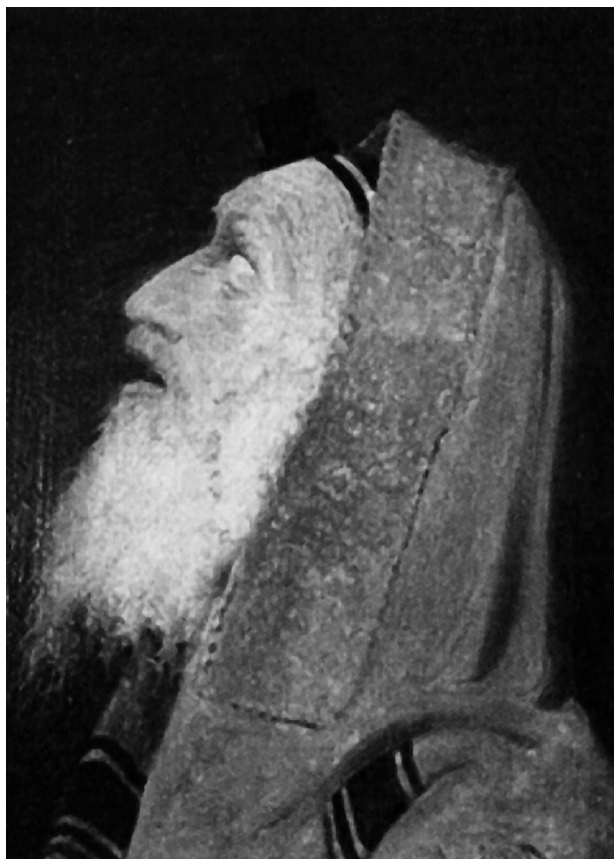
Lakos néhány székesfehérvári reáliskolai osztály elvégzése után a fővárosba költözött. Nehéz anyagi körülmények között élt, s egy műszaki irodában rajzolóként dolgozott. Képzőművészeti tanulmányait Székely Bertalan (1835–1910) tanítványaként végezte a Mintarajz-tanodában.⁵ Székely Bertalan, a történelmi festészet kiemelkedő művésze, Lakos munkáit több pályadíjjal is elismerte. Erről így ír Lakos: „Másodéves növendékségem első hónapjában a Mintaiskola növendékei kiállításán 1890 szeptemberében, októberében Székely Bertalan nekem ítélte a figurális díjat. Két darab öt forintos aranyat, és előadást tartott az emberi mozdulatokat ábrázoló rajzaimról.”⁶

Már művésznövendék korában gyakran közölte rajzait, karikatúráit a Magyar Szalon, az Ország-

Lakos Alfréd önarckép

Világ, s számos élclap, de ő a rajzolást pénzkereső munkának tekintette, nem valódi hivatásának. „Ifjú művész-növendékségem idején az illusztrálás volt kenyerem itthon és külföldön is. A jó Benedek Elek szerkesztette Ország-Világban az 1892–93. évfolyamokban Gárdonyi Gézának két humoros regényét illusztráltam és számtalan más illusztrációm jelent meg egyéb újságokban és folyóiratokban Münchenben és Párizsban. Egy rajzom közel féloldalmi terjedelemben a Le Figaróban is napvilágot látott. Erről Harsányi Zsolt is említést tesz Munkácsyról írott életrajzi művében. Rajzaimat mindenütt elismerték. Az a vágyam, hogy még életemben kiállít-

Lakos Alfréd: Imádkozó zsidó

hassam figurális kompozíció-tollvázlataimat, melyeket rögtön tollal rajzoltam. Úgy vélem, tanulságos lehet a művészifjúság számára. A rajzban dől el a festmény sorsa,⁷ mondanivalójának világossága, vagy homálya – a figurális kompozícióban. Kézi Kovách László,⁸ az ismert festő és kritikus, az egyik lexikonnak is művésze és művészi rovatának szerkesztője, valaha tízezerre becsülte itthon megjelent rajzaim számát.”⁹

Az idézett részlet az idős, pályakezdő éveire visszatekintő Mester gondolatait tükrözi, de – cseppben a tenger – visszaadja alkotói világának főbb vonásait. Tehát a rendkívüli rajztehetséggel megáldott Lakos a festőakadémia elvégzése után meghívást kapott a bécsi *Fliegende Blätter* című laphoz. Ezt követően két évet töltött Münchenben, miközben illusztrációit, karikatúráit továbbra is küldte a magyar, német, bécsi és párizsi lapoknak.

A Nemzeti Szalonban 1897-ben – Lakos kézzel írt vázlatkönyve szerint 1898-ban¹⁰ – sikeres zsánerképét mutatták be, amely azonban a művész szerint az akkori művészeti csoportosulások, klikkek miatt nem talált kedvező fogadtatásra.

A SZÁZADFORDULÓ, LAKOS ALFRÉD ZSIDÓ TEMATIKÁJA, ARS POETICÁJA

Ez az időszak pályájának fordulópontját is jelenti, hiszen felhagy az illusztrációk, karikatúrák készítésének robotos munkájával, és egész további életét a zsidó témáknak szenteli. Ebben az elhatározásban, küldetésben közrejátszottak a gyermekkor meghatározó vallásos évei, a tisztaeszletri vérvád, a Dreyfus-per, a formálódó, forrongó millenáris közélet. Erről így ír: „Legelső zsidó tárgyú munkám egy allegorikus illusztráció volt, amely pontosan harminc év előtt jelent meg a mainzi »Israelit« műmellékletként e lap fennállásának jubileuma alkalmából. Egy zsidó aggastyánt ábrázol, aki egy ifjúnak a Tórára mutat. A címe: »Izrael pajzsa.«”¹¹

Lakos Alfréd festészete rokon Moritz Oppenheim (1800–1882) művészetével, aki Frankfurtban élt, s a modern kor első zsidó festője volt. Munkái kiterjednek vallási, irodalmi és történelmi témákra, valamint allegóriákra és portrékra. Világhírűvé *Jelenetek a hagyományos zsidó családi életből* című művével vált. A zsidó kispolgárság életéből, a vallási ünnepekről készült műveivel a zsidó biedermeier hangulatok megteremtője, ugyanakkor öntudatos zsidóként a nagypolgárság életét is megörökítette portréin.

Oppenheim zsidónak született és az is maradt. Nemzedékének legtöbb zsidó művészevel ellentétben nem tért át a keresztény hitre. Festményein végigkísérte és kommentálta a német zsidók emancipációs folyamatát és az egyenlő jogokért folytatott küzdelmét.

Lakos Alfréd portréi, zsánerképei a főként Bécsben élő és alkotó, zsidó származású magyar festőművész, Kaufmann Izidor (1853–1921) alkotói világával, tematikájával, esztétikai elveivel is párhuzamot mutatnak. Kaufmann szintén a budapesti Mintarajziskolában folytatta tanulmányait – éppúgy, mint Lakos –, később a bécsi akadémián is megfordult. Korai művei történelmi kompozíciók; később bécsi életképeket festett, amelyekkel sikert aratott. Ezután fordult a rá jellemző témához: a zsidó népelethez. Különösen a nyári hónapokban beutazta Kelet-Galícia, Orosz-Lengyelország, Morvaország, a magyar Felvidék szegény zsidók lakta apró településeit, hogy képeihez motívumokat keressen. 1888-tól képeit rendszeresen állította ki a bécsi Künstlerhausban. 1891-ben aranyérmert nyert. Időnként a budapesti Műcsarnokban is kiállított.

A műkritikusok és művészettörténészek közel száz év óta keresik a választ arra, hogy van-e zsidó

művészet. Lakos Alfréd az Egyenlőség egyik 1910-es számában¹² ezzel a témával foglalkozik, melyre számos írásában tér vissza, s egész életművével ad rá pozitív választ. „Zsidó művészet van, de hogy melyik művészen, mikor nyilatkozik meg a zsidó genius, nehéz volna, de fölösleges is megállapítani [...] E kérdésre, mint a legtöbbre, mely a lélek rejtett mélységeibe akar hatolni és világosságot akar vinni a homályos, gyakran öntudatlan folyamatokba, nincsen felelet.” Ugyanebben az írásában plasztikusan fogalmazza meg ars poeticáját, mely fiatal-kora óta végigkísérte, szinte változatlan formában megmaradt egész életében. „Az igazi művészet független az elvektől, független a témáktól, hanem egyedül a művészi lélek kifejeződésében: megkapó és másokkal is megértető kifejezésében keresendő.”

Lakos művészetének kiapadhatatlan forrása a Szentírás, a Talmud, a zsidó vallási ünnepek, az örök zsidó sors. Patai József, a Múlt és Jövő főszerkesztője máig tartó érvénnyel határozza meg Lakos művészetének lényegét 1911-ben publikált írásában: „Lakos Alfréd a zsidó témában valami misztikus szentséget lát, egy életmissziót, a bolygó zsidó megváltását a góluzból, a lenézettség, a kígyonyoltság exiliumából.”¹³

Lakos a zsidóság tradícióinak bemutatásában, a bibliai jelenetekben, a rabbi-portrékban és a könyvcsendéleteiben találta meg azokat a témákat, melyeken keresztül hiteles, igazi művészetet hozott létre, s amelyek mélylélektani ábrázolással jelennek meg vásznain. Mint írja: „A zsidó művészet csak annyiban lehet áldást hozó, amennyiben valóban a Szentírás intencióinak, a Biblia által hirdetett morálnak is megfelel.”¹⁴ Ugyanebben az írásában visszaemlékszik egy 1896-ban megjelent cikkére (Allgemeine Zeitung des Judentums, Berlin), amelyben mélyen elítéli kora vallási közömbösségét a zsidó biblikus művészet befogadásával kapcsolatban. Mindez Lakos gondolatmenete szerint megóvná az igazi művészetet a dilettantizmustól, a kontrárságtól, és a léha szellemű „újításoktól.” a zsidó lélek kifejezése a zsidó művész elsődleges hivatása.

Lakos Alfrédot a zsidó lélek festőjének tartották műveinek elemzői. „Ezek a meglesett megfigyelések, s ezek az önkéntelen, tipikusan zsidó mozdulatok és arckifejezések aztán mesteri tökéletességgel kerülnek Lakos vásznaira, akinél különbül a zsidó arcot, s a benne tükröződő zsidó lelket még kevés művész tudta kifejezni. Külön tanulmányt kellene írni azokról a zsidó szemekről és homlokokról, melyeket Lakos fedezett fel a művészet számára.”¹⁵

Lakos Alfréd: Rabbi-portré

LAKOS ALFRÉD PUBLICISZTIKÁJA: A MŰKRITIKUS, AZ ESSZÉISTA

Lakos Alfréd a századelőn élénk publicisztikai tevékenységet folytat.¹⁶ Nem is csoda, hiszen a századforduló szellemi életének felpettségével, a művészetfilozófiai és festészeti-szobrászati formanyelvvel, egyszóval a társadalmi és művészi valóság teljes átalakulása állásfoglalásra ösztönözte a fiatal művészt.

Lakos elutasította a modern művészet izmusait minden tekintetben – szellemiségében, tematikájában, technikájában, témaválasztásaiban –, ugyanakkor az elavult akadémikus irányzattal sem azonosult.¹⁷ Ellenkezőleg: az elcsépett, kiürült festészeti műfajokat új, zsidó tartalommal akarta tudatosan megújítani. Lakos maga is élesen bírálta újító pályatársait, mert értetlenül állt a törekvéseik előtt. „Soha ilyet! No de ilyet! Itt megáll a megfontolás, a bírálat, az összehasonlítás a világ bárminő jelenségeivel szemben... a tájképeknek nevezett vásznakról még azt sem lehet eldönteni, hogy azok véletlenül, kocsirázás vagy festék-kidőlés vagy elkenődés folytán kenődtek-e be festékkel.”¹⁸ Élesen bírálta a Nyolcakat, metszően éles kritikával illette a Magyar Impresszionisták és Naturalisták Körét.¹⁹

Lakos Alfréd: Rabbi-portré

a Nyolcak és kritikusaik közötti szemléleti ellentét figyelemre méltó dokumentuma Lakos *Ki ért a festészethez?* című cikke, mely a Budapesti Napló 1911. március 21-i számában jelent meg. „Egy gyönyörű épületről, egy gyönyörű vagy rút festményről, egy szép költeményről vagy egy ultramodern vers-őrületről mindenkor szabad is, illik is vagy kötelességszámba megy nyilatkozni annak, akinek szava, úgy látszik, nagyon messzire elhallatszik, mert nagyon fáj.” a Magyar Figyelő című folyóiratban az alábbiakat írta a forradalmi kifejezési formákat kereső festőtársairól: „Egész sereg rajzot és festeni tudást megvető ecsetkezelő árasztja el tarkabarkára mázolt vásznaival a budapesti modern kiállításokat, s rohanja meg a szegény vidék naiv közönségét... Minden négyszögméter vászon és minden kilogramm festék, mely teremtő dühük martalékául esik, az igaz művészet szolgálatában pusztul el, mert a jó ízlés egészséges feltámadását csak siettetheti.”²⁰

Művészetének *visszatérő témái közé tartoznak könyv-kompozíciós csendéletei*. A csendéletkép-kultusz újraértelmezésével új irányt szabott e műfajnak. „Ezeket a könyvcsendéleteimet a közönség is, a műgyűjtők is sokkal rohamosabban fogadták be, mint a kifejezetten zsidó témáimat. Pedig többnyire ezek is zsidó, régi, rongyos, szakadozott zsidó könyvek voltak, amelyeknél [inkább] az elsárgult papírlapok lapozó mozgása volt az a festői elem, amely az újszerűség erejével hatott, mint a könyv festői kiaknázása. A kritika mindenkor melegen felkarolta

ezeket a csendéleteimet. Pedig ezt is zsidó témáimnak köszönhetem. Akkor jöttem rá erre a csendélet-műfajra, midőn talmudistáimat, vitába merült öregeket és ifjakat festettem, és észrevettem, mennyi festőiség árad ki e könyvekből, ha azokat keltően csoportosítom önálló festményekké.”²¹

Lakos másik *visszatérő témja a gyászoló zsidó és a menekülő zsidó*. E témákat többször, többféle kompozíciós elrendezésben is vászonra vitte, amelyek jelzik e témák kiemelkedő szerepét művészetében. A *Gyászoló zsidók* című képével a művész nagy sikert aratott, melyről 1900-ban az Új Idők és az Egyenlőség is hírt adott. Az Új Idők e számát Arthur Ziegler – Lakos egyik amerikai gyűjtője – az 1920-as évek elején magával vitte, s ez nemzetközi hírnevét a kontinensen túl is megalapozta. Ez időtől kezdve vált emblematikussá külföldön Ziegler mondása: „Lakos a magyar zsidóság Rembrandtja”.²²

A magyar művészeti élet azonban egészen más mederben folyt. Lakost gyermekkorra, a tiszesszári per rémsége óta foglalkoztatta egy monumentális kép elkészítése, amely Mordechaj diadalmenétét ábrázolja. 1902-ben a Magyar Zsidó Közalap pályázatára nyújtotta be munkáját, amelyet nem nyert meg. Pedig a *Gyászoló zsidók* sikere után joggal remélhette műve kedvező fogadtatását. *Mordecháj diadalmenete* című képét „modellek és kosztümök nélkül” később 1912-ben festette meg, amelynek első darabját a Múcsarnokban ki is állították. Ezt az időszakot (is) nagy nélkülözések közepette, méltatlanul háttérbe szorítva élte meg családjával együtt. Életrajzi feljegyzései szerint: „Kis képügnökök vettek körül tíz éven át, lelketlenül és hozzáértés nélkül. Nekik csak a kitudtetés vagy a perzsaszőnyeges műterem, hengegő fellépés imponált, s az árakat is ehhez szabták.”²³

LAKOS ALFRÉD ALKOTÓI PÁLYÁJÁNAK TOVÁBBI ÁLLOMÁSAI

A küzdelmes évek kiemelkedő eseménye volt, amikor 1925-ben – New York-i tárlata előtt – a Pesti Izraelita Hitközség gyűjteményes kiállítást rendezett műveiből. Ennek sajtóvisszhangja, mint általában Lakos festészetének, meglehetősen csekély.²⁴

1928-ban Székesfehérváron nyílt kiállítása.

A két világháború közötti időszak '30-as éveit ideológiailag, kultúrpolitikailag nem kedveztek a zsidó tematikájú festészetnek. Lakos festészete egyenesen szembement a kor művészi kihívásaival, művészi ábrázolásmódjával. Röviden: légüres térben, egyre ellenségesebb, antiszemita légkörben hozta létre alkotásait, s hozzá kell tennünk: mindezt hazai

földön meglehetősen szűk közönségnek. A Lakos által képviselt századeleji látásmód, festészeti kifejezés idejét múlttá vált, még abban az esetben is, ha alaptézise, festészete tiszta, elkötelezett maradt.

Az antiszemita közhangulat megnyilvánulásai a művészeti életben is éreztették hatásukat, s a zsidó művészeket egyre szűkebb világba szorították vissza. A zsidótörvények korában, 1939 és 1944 februárja között az OMIKE²⁵ kiállításain rendszeresen szerepelt műveivel. A háborús években munkaszolgálatos volt. Ezekről az évekről, a munkaszolgálatos létről a felszabadulás után készült festményei adnak hírt. Művészete ezt követően a zsidóság II. világháborúban bekövetkezett tragédiájával, a munkaszolgálat, a deportálás, az örök zsidó sors ábrázolásával egészült ki, vált teljessé; Lakos végleg beteljesítette azt a fátumot, azt a zsidó sorsot, amely vásznaiból sugárzott.

Életművének pontosabb megismeréséhez fontos volna az '50-es években készült műveinek ismerete, s azoknak a dokumentumoknak a feltárása is, amelyek mindmáig lappanganak. Meglehet, hogy ezen időszak teljes passzivitásba kényszerítette a művészt.

Az Új Élet 1947. évi szeptemberi száma beszámol arról, hogy Lakos Alfréd nagy energiával, alkotói invencióval dolgozik az elmúlt tragikus időszak (értsd: a holokauszt) képi megjelenítésén.²⁶ Két fia tűnt el Voronyezsnél.

Egyéb személyes tragédiáról, történeletről nem szól. Fest munkaszolgálatosokat erőltetett menetben, a varsói gettó felkelőit, az auschwitzi mártíriumot. Igyekszik felfogni a felfoghatatlant, érteni az érthetlent, megörökíteni a megélt valóságot a saját és formavilágával, elkötelezettségével.

Ekkor is, mint egész pályája során, monumentális alkotásokban gondolkodik.

Életére vonatkozó adataink meglehetősen hiányosak, további kutatást igényelnek. Hozzá kell azonban tennünk, hogy Lakos képei a legfontosabb források egy magányos, megkeseredett, zárványvilágban élő művész megismeréséhez. Maga Lakos Alfréd írásaiban, a vele készült beszélgetésekben is ifjúsága harcok időszakáról beszél többnyire, amikor a zsidó művészet emancipációjáért folytatott harcait vívta, szemben a pozíciókat elfoglaló szalon-zsidó művészekkel, vagy éppen az általa semmibe vett modern irányzatokba bekapcsolódó, gyökértelen pályatársaival.

A művész sem könnyíti meg az életművet, pályaképet feltárni kívánó értelmező dolgát, hiszen ő maga vetette papírra 90 éves korában, hogy a megélt közel egy évszázad megírása fájdalommal töltené el: „Nem írhatom meg visszaemlékezéseimet. Rosz-

Lakos Alfréd: Gyászoló család

szul leszek az emlékezéstől. Nagyon sok adat közül ez a néhány elegendő. Gyakori szívgyörcsök bántalmaznak. Vajon fogok legalább egy nagy kompozíciót megfesteni a mai időkből?”²⁷

ÖSSZEGZÉS

Az alkotói életműve és sorsa átfogja a 19. század második felétől a 20. század közepéig terjedő időszakot: „az asszimilációs aranykortól” az I. világháborúig, az azt követő Horthy-korszakon, a deportálásokon át a Rákosi-, illetve a Kádár-időkhöz. Mindezt még történelmi eseményekben, évszámokban végiggondolni is sok, tiszteletet parancsoló.

A 19. század utolsó harmadában kettéválik a magyar zsidó képzőművészet: zsidó vallásos művésztetre és a zsidó származású művészek világi tárgyú festészetére.²⁸ Ebben az értelemben Lakos Alfréd a zsidó vallásos művészet kitűnő tehetségű képviselője, míg a székesfehérvári gyökerű zsidó festőművészek közül Barta Ernő (Székesfehérvár, 1878 – Budapest, 1956) és Tull Ödön (Székesfehérvár, 1870 – Budapest, 1911) a világi, modern irányzatokat, művészi attitűdöt képviselő, européer alkotók közé tartozik.

Lakos Alfréd, a magyar zsidóság Rembrandtja akkor fordult tematikailag a zsidóság felé, amikor sem széleskörű társadalmi igény, sem nagyszámú műértő közönség, sem alkotói, szellemi közeg nem volt Magyarországon.

Mégis legalább háromféle befogadó közeg sokra tartotta, gyűjtötte a Mester munkáit.

Egyrészt a zsidóság konzervatív, a tradíciókhoz és a hagyományos festészethez szorosan kötődő polgári és kispolgári rétege; másrészt a neológia

Lakos Alfréd: Talmudista

azon része, amely szalonja falán az identitását jelző és kifejező rabbi-portrékat szívesen látta. Ez az aszimilációs folyamatban olyan jelenség lehetett, amely visszacsatolást, jelzésszerű utalást jelentett a gyűjtők, vásárlók származására, őseire, gyökereire vonatkozóan. Végül meg kell említeni a műgyűjtőket, akik lehetőséget láttak e festészetben, s egy jól körülhatárolt ízlés és tematika reprezentatív darbjait látták egy-egy megvásárolt Lakos-képben.

Lakos Alfréd magányos, elszigetelt, sértődött művésszé vált. Az ön maga számára kijelölt úton következetesen haladva teljesítette küldetését, s képei nek reneszánszát napjainkban éljük.

JEGYZETEK

- ¹ A tanulmány a székesfehérvári Deák Dénes Alapítvány támogatásával készült. A képeket a szerző az internetről gyűjtötte, azért nem mellékelhetett hozzá pontosabb adatokat – ami a kutatásai további célja, s amelyhez az olvasók segítségét is kéri.
- ² Székesfehérvári Izraelita Hitközség születési anyakönyve, helyi I. köt. Fólió 76., 1206. sz.
- ³ KEMPELEN Béla, *Magyarországi zsidó és zsidó eredetű családok 2.*, Budapest, 1938.
- ⁴ LAKOS Alfréd, *Visszaemlékezések*, Múlt és Jövő, 1922, 132.
- ⁵ 1871. május 6-án – az I. Ferenc József által szentesített törvény alapján – Pauler Tivadar miniszteri rendelettel alapította meg a Magyar Képzőművészeti Egyetem jogelődjét, az Országos Magyar Királyi Mintarajz-tanodát és Rajztanárképezdét. Az új intézmény 1871 októberében a terézvárosi Rumbach utca 6. szám alatt, egy magánbérházban, bérelt lakásban kezdte meg a működését. Célja rajztanárok képzése és a képzőművészeti pályát választó fiatalok alapképzésben részesítése volt. A Mintarajziskola élére 1902-ben – az elhunyt Kelety Gusztáv (1834–1902) helyére – Székely Bertalant nevezték ki igazgatónak. A változó középiskolai tanterv hatására csökkent a geometriaórák száma, de az oktatás lényegét érintő változás nem történt. 1905-ben Székely Bertalan

megvált az intézettől és a II. Számú Festészet Mesteriskola igazgatója lett. A mintarajziskola élére helyébe Sziinyei Merse Pál került. Az ő igazgatói működésének köszönhető, hogy lassan a nagybányai iskolához tartozó, a művészet modernebb szemléletét valló tanárok is bekerültek az intézménybe. Ferenczy Károly 1905-ben, Réti István 1913-ban, Glatz Oszkár és Lyka Károly 1914-ben kezdte meg tanári működését. Forrás: <http://www.mke.hu/about/tortenet.php>

- ⁶ Magyar Nemzeti Galéria, Grafikai Gyűjtemény, kézirat (a továbbiakban: MNG GGY.) F. 72. 176. Ajándék a művész lányától, 1.
- ⁷ Aláhúzásos kiemelés az eredetiben – G. A.
- ⁸ Kézdi-Kovács László (1864–1942) festőművész.
- ⁹ LAKOS Alfréd, *Alany és álltmány a festőművészetben: a mozdulat a festészetben*, kézirat, MNG Adattár, 13.
- ¹⁰ MNG GGY. F. 72. 176., 2. „Pályám elején, 1898-ban nagyon feltűnt a Nemzeti Szalon évi tárlatán a *Huncut gyermekem (Hallod-e Böske?)* című zsánerképem.” (A művet a Múlt és Jövő közölte.)
- ¹¹ LAKOS Alfréd, *Visszaemlékezések*, Múlt és Jövő, 1922, 132.
- ¹² LAKOS Alfréd, *Van-e ma zsidó művészet?*, Egyenlőség, 1910/23. (június 5.), melléklet.
- ¹³ PATAI József, *Lakos Alfréd*, Múlt és Jövő, 1911, 244–246.
- ¹⁴ LAKOS Alfréd, *a zsidó művészet kritikája és bivatása*, Zsidó Naptári Évkönyvek, 1932, 299.
- ¹⁵ BALLAGI Ernő, *a zsidó lélek festője: Látogatás Lakos Alfréd műtermében – Kubelik hegedűje mint modell*, Egyenlőség, 1924. június 14., 5.
- ¹⁶ LAKOS Alfréd, *Műcsarnok és Nemzeti Szalon*, Egyenlőség, 1909. december 26., melléklet. Uő., *a művészek szolgálata*, Magyar Szó, 1909. május 20. II.; Uő., *Tavaszi Műcsarnokban*, Magyar Szó, 1910. április 2., II.
- ¹⁷ LAKOS Alfréd, *a MIENK csödjé: Kontár szimulánok*, Magyar Szó, 1910. január 1.
- ¹⁸ L. A. [LAKOS Alfréd], *Neoimpreszionisták*, Magyar Szó, 1910. január 1.
- ¹⁹ LAKOS Alfréd, *Művészi pártalakulás: Magyar Naturisták és Impreszionisták*, Budapesti Napló, 1908/1.; Uő., *Eltűnt tehetségek és képek*, Budapesti Napló, 1908. április 23.; Uő., *Német bekebelező művészet (Olbrich, seccesio)*, Budapesti Napló, 1908. Augusztus 30.; Uő., *Mire jó a fényképező művészet?*, Budapesti Napló, 1908. június 10.; Uő., *a „megakadt” irányok*, Pesti Hírlap, 1909. november 22.
- ²⁰ PELLE János, *a látható zsidó: Zsidóság és holokauszt a magyar képzőművészetben*, kézirat.
- ²¹ LAKOS Alfréd, *Visszaemlékezések*, Múlt és Jövő, 1922, 132.
- ²² MNG GGY., *Vázlatkönyv*. F. 72. 176., 5.
- ²³ MNG GGY., *Vázlatkönyv*, F. 72. 176., 6–7.
- ²⁴ Lakos Alfrédet, az ismert magyar *genre*-festőt a New York-i Szalon meghívta kiállításra. Hírt ad róla: *Esti Kurír*, 1925. szeptember 22., 8.; *Újság*, 1925. szeptember 7.; *Pesti Napló*, 1925/225.; *Magyar Művészet*, 1925.
- ²⁵ OMIKE: Országos Magyar Izraelita Közművelődési Egyesület, 1910–1944 között működött.
- ²⁶ *Új Élet*, 1947. szeptember 24., 14.
- ²⁷ MNG GGY., *Vázlatkönyv*, F. 72. 176., 6. E sorokat halála előtt egy évvel vetette papírra, 1960. november 21-én.
- ²⁸ S. NAGY Katalin, *Van-e magyar zsidó képzőművészet?*, Múlt és Jövő, 1996, 79.